

מהדורת ווינרעב
גליון שבועי
כי תצא | תשע"ח

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון רע"ז

מעשה שהיה

הלואה או נזק?

שבת אחר הצהריים. הרב אריה ליכטנשטיין

בני המשפחה נמים את שנתם. הילדים משחקים בחוץ. שקט ורוגע שרר במעון הקיץ של משפחת בערקאווי-טש.

אבי המשפחה, ר' אברהם, התרווח על הכור-סא (Chair). בידו האחת כוס תה מהבילה ובידו השניה אחז את העלון 'משא ומתן'.

כך מידי שבת מפנה הוא זמן בכדי לרכוש ידיעות בענייני מקח וממכר אשר בכל מהלך השבוע בהם נתון ראשו ורובו.

והנה צדה את עיניו המדור 'קו ההלכה' (גליון רס"ז).

המאמר שם עוסק בדינו של אברך שהשתמש בכרטיס האשראי של ידידו של אביו.

כיון שנודע לאותו האברך שבתשלום הריבית יש בכך משום איסור ריבית חדל מכך.

ר' אברהם אימץ את מוחו וקרא שוב את הדברים. בליבו תמה 'מדוע יש בכך איסור ריבית? הרי הריבית בית משולמת לחברת האשראי שהיא של עכו"ם...'

וכבר נכתב כאן בעבר אודות כך ביתר ביאור.

כאשר אחד 'לוה' מכרטיס אשראי של חברו, יש כאן בעצם שתי הלוואות. האחת, הלוואה מחברת האשראי אל ה'מלוה'. החברה מעולם לא הסכימה להלוות מעות לאותו 'לוה' ואינה מכירה אותו.

היא עושה זאת רק מחמת ה'מלוה' ומחמת סמיכות הדעת עליו. יוצא איפוא שבכל שימוש בכרטיס האשראי לווה ה'מלוה' כסף מחברת האשראי, שמתוקף ההסכם שביניהם גובה ממנו 'ריבית' וקנסות על כל איחור ועיכוב בתשלומים.

כאשר אותו 'מלוה' מלווה לחברו את הכרטיס, זה נעשה בהנחה שה'לוה' יעמוד במילתו כפי שהוא מצידו התחייב, לפצות את ה'מלוה' על התשלומים שיתחייב בגינו כלפי חברת האשראי.

כיון שכך, הגם שה'לוה' לא קיבל שום מעות ישירות מה'מלוה', מכל מקום נחשב הוא 'לוה' מה'מלוה' ומתחייב לשלם לו כל 'קנס' או 'ריבית' שיחוייב בהם ה'מלוה' על ידי החברה (ענין שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ק"צ סעיף ג' וד').

אם כן, כאשר חברת האשראי גובה מה'מלוה' ריבית

פסקי דינים

דיני שכנים ג' הרב חיים קאהן שליט"א

הרחקת נזיקין ג'

כבר התבאר שאם בתשמיש שלו מזיק את שכנו במעשה 'גירי', כלומר כמו זורק חצים, או אפילו ב'גרמא דגירי' שרק נעשה גורם למזיק חייב להרחיק את עצמו כפי השיעור שקבעו חז"ל ואם אינו מזיק אפילו בגרמא דגירי על הניזק להרחיק את עצמו.¹

גירי דיליה כמזיק ממקומו

לשיטת רש"י² שגדר 'גירי' הוא רק אם עושה מעשה בידיים כגון החופר בשדה שלו שעם המעשה מחליש את כותל בורו של חברו, אבל רוב ראשונים כתבו שגדר 'גיריה' הוא אף שאינו מזיק בידיים, אלא אף המניח את הדבר שממנו וממקומו בא ההיזק, הוא 'גירי דיליה', ונחשב כאילו הוא הזיקו כיון שניזק מדבר זה עצמו³, כגון שמניח פסולת של זיתים ליד כותל חברו שמחליד את הכותל ומפילו⁴, אבל נחלקו בטעם והגדרת הדבר⁵.

יש שכתבו שאף אם בשעה שהניחו לא נולד עדיין הגירי, כגון ככוח המחליד של גפת שכוח המזיק שבו נולד רק לאחר שהניח, הואיל ובסוף בא ההיזק מהגפת עצמו, הרי זה כיורה חצים ממקום שמזיקים, וזהו גירי שחייבים עליו, ואינו דומה לנוטע אילן סמוך לבורו של חברו שהמזיק הם השורשים שהתפשטו ומזיקים ממקום אחר שעל הניזק להרחיק את עצמו⁶. אבל יש שכתבו שהמניח את המזיק חייב רק אם כוח המזיק כבר נולד בו (בשעת הנחתו) והרי זה מזיק בשעת הנחתו, ובוזה נקרא גירי, ושונה מאילן שנטע שכוח המזיק, דהיינו השורשים הגדלים, נולדים אחר כך, ואינו מזיק לא בשעת הנחתו ולא ממקום הנחתו⁷.

מונע תשמיש קבוע

יש שכתב שאף אם המזיק אינו בכלל גירי, כגון שאינו מזיק מיד, מ"מ חייב להרחיק את עצמו אם ההיזק הוא קבוע, והואיל והניזק אינו יכול לסלק את ההיזק בקל ובוזה מונע מהניזק להשתמש בשלו, שזה הפסד גדול, ולחילופין אינו חייב להרחיק אם בזה ימנע מתשמיש קבוע שלו⁸.

לפיכך כתב שאם חפר גומא בחצירו לאסוף מי גשמים ולאחר שהתמלא בוקעים המים מהגומא וקולחים לתוך המרתף של שמעון, חייב בעל הגומא לסלק הזיקו שאי אפשר לשמעותו לדור בלי מרתף ומי גשמים הקולחים מונעים ממנו תשמיש קבוע⁹, וכן אם שופך מים מרובים על רצפה שאינה מרוצפת היטב, והמים יורדים דרך התיקרה לדירה התחתונה, חייב הדייר העליון לתקן את הרצפה אפילו אם המים לא יורדים מיד אלא לאחר זמן, שאי אפשר להטיל על הדר למטה הוצאה מרובה לחזק את התיקרה, נחשב כעושה בתוך של חברו וכגירי דיליה, אבל אם היו המים מועטים חייב הדר למטה לתקן את התיקרה שאי אפשר לדר למעלה לדור בלי מים, כלומר, שבוזה נמנע ממנו תשמיש קבוע שהרי א"א לו להיות בלי מים, אבל בנוטע אילן סמוך לבור ששניהם אינם עיקר תשמיש נחשב כעושה בתוך שלו ואינו חייב להרחיק¹⁰.

ויש שהוסיף ביאור שאם היו המים מרובים שאפילו ברצפה מרוצפת יורדים תדיר, הרי זה כהזיק בידיים וחייב בעל העלייה לסלק הזיקו אפילו שלא יורדים מיד אלא לאחר זמן¹¹.

בביאור הענין כתב החזון איש¹² שגדר 'גיריה דיליה' אינו קבוע בכל נזקין, ותלוי בשיקול דעתם של חז"ל האם קבעו עליו שם מזיק, שכל הפעולות שאילו היו נעשים בחצר חברו הוא מעשה מזיק, ורק משום שעושה בתוך שלו אין בזה שם מזיק, קבעו חז"ל שכל תשמיש קבוע בתוך שלו שמזיק לחברו, נחשב כאילו עשה זאת בתוך של חברו, שלכן לדר בעלייה שא"א לו בלי מים, לא קבעו עליו שם מזיק אם המים מועטים ולא יורדים מיד, ואף הדייר התחתון יכול בקל לתקן את התיקרה ולמנוע את ההיזק מהמים שבאים עליו, אבל אם המים מרובים שהתיקון ביוקר, הטילו על הדר בעלייה שם מזיק וחייב לסלק את ההיזק.

חיוב תיקון בגג שאינו מקולקל

וכן אם ירדו גשמים על הגג שאינו מקולקל, ומפני ריבוי הגשמים גלשו המים וירדו לדייר למטה, על הניזק (הדייר למטה) לתקן שלא יוזק, הגם שכל צרכי הגג על הדייר למעלה היינו אם הגג מקולקל ומפני זה ירדו הגשמים לדייר למטה, אבל על גג שאינו מקולקל שאינו מגן מוגשמים מרובים מדי לא השתעבד לר¹³.

חיוב הרחקה לפי תנאי המקום

יש שכתב שיעורי הרחקה שקבעו חז"ל, כגון שכל אחד חייב להרחיק בורו מהמצר שלושה טפחים כדי שלחות המים לא יזיק הוא לפי תנאי המקום, שאם הקרקע רך צריך להרחיק יותר¹⁴, ויש שכתב שאין לחלק בזה¹⁵, אבל יש שכתב לפי ביאורו שהדבר תלוי במציאות ואין מחלוקת לדינא¹⁶.

[1] גליון ער"ה, רע"ו. [2] ב"מ כ"ב ב', וראה הרחבה בגליון הנ"ל. [3] ראה סי' קנ"ה סמ"ע ס"ק ע"ג. [4] סי' קנ"ה סעיף ד'. [5] שיטת הרי"ף

מעשה שהיה

בית' על איחור בתשלום, אסור ל'לוח' לפצותו על כך, 'ריבית' יש כאן. שהרי משיב יותר ממה שלוח ממנו (שלחן ערוך - יורה דעה, סימן קס"ח סעיף י"ז ובטו"ז סימן ק"ע סק"ג).

אף אם ה'לוח' יתחייב לשלם את החוב ישירות לחברת האשראי, לא דרך חשבוננו של ה'מלוה', יחשב הדבר ל'ריבית' אם יפרע את ה'ריבית'.

החוב בחברה הוא כלפי ה'מלוה', ופריעת ה'לוח' נחשבת שפורע יותר ממה שקיבל (סימן ק"ס סעיף י"ד).

רק אם ה'מלוה' מסכים לשלם מכיסו את הריביות והקנסות, אין כל מגיעה להלוות את כרטיס האשראי לאחרים. אך אם דורש ה'מלוה' ה'לוח' ישלם זאת, עליהם לערוך ביניהם 'היתר עיסקא' בהתייעצות עם מורה הוראה.

לאחר שהדברים נתיישבו על ליבו של ר' אברהם, החל ליבו נוקפו.

לא מזמן, כשקיבל ר' אברהם את הפירוט החודשי של כרטיס האשראי שלו, הוא שמ לב לכך שבחשבון כרטיס האשראי שלו נתוספו חיובים רבים אשר לא ידע מהיכן באו לו.

במושכל ראשון, ביקש ר' אברהם להתקשר אל חברת האשראי ולהתלונן על כך. בוודאי ימחקו לו אלו את החיובים הללו במחי יד. לקוח נאמן הוא ר' אברהם, כבר שנים רבות, וחזקה עליהם מילתו ומאמינים הם לה.

אך לאחר שנתיישב בדבר, החליט לנקוט בדרך שונה.

כיון שחיובים אלו היו בחנויות של אנשים החרדים לדבר ה', בודאי אם מ"י שהו נשתמש בכך - סיבה היתה לכך.

הוא לא רצה להזיק את מי שעשה זאת, ובוודאי לא את בעלי החנויות.

הוא התקשר אל החנויות הללו, ושם גילה להפתעתו כי אותו לקוח אלמוני אינו אלא גיסו.

הוא התקשר אל גיסו, שבתחילה לא ידע במה מדובר.

לאחר דרישה וחקירה, נתגלה כי באותה התקופה מסר ר' אברהם את פרטי כרטיס האשראי שלו לגיסו.

הלה היה אחראי על ה'מתנות' במשפחה, ולצורך קניית אחת מהן נזקק לכ"רטיסו של ר' אברהם.

בטעות נותר אותו פתק עם המספר ביד בתו הבוגרת של גיסו, וזו שסברה לתומה שזהו מספר הכרטיס של אביה השתמשה בו לקנייתיה.

כמובן שר' אברהם קבל בחזרה לידי את אותו סך מיד גיסו. אך לא זו בלבד, גיסו אף הוסיף לו את הקנסות והריביות שנתיישב בהן ר' אברהם מחמת אותו סך.

'שמא ריבית היתה בכך? הרי אני הוא ה'לוח' מחברת האשראי. לא גיסו. בכך שהוסיף לי תשלום, בעצם הוא פרע לי יותר מחובו כלפיי...'

הנה מה שנתיישב גיסו של ר' אברהם לשלם לו את אותו סך שנשתמשה בו בתו, לא היתה כאן כל הלוואה.

השתמשות זו היתה גניבה ונזק, אף שנעשתה בתום לב ולא בזדון.

איסור ריבית הוא רק בחוב הנוצר בין 'מלוה' ל'לוח'.

אך המשתמש בכרטיס אשראי של חבירו ללא רשותו, חובתו לשלם בחזרה היא מחמת שהזיק אותו בשימוש בכרטיס ועליו להשלים את נזקו.

אף שחלק מהנזק נוצר מחמת איחור בתשלומים לחברת האשראי, כל זה אינו מעלה ומוריד. 'ריבית' זו היא חלק מהנזק שנגרם לר' אברהם בהשתמשות של בת גיסו בכרטיס, ועליהם לפצותו על כך.

יתר על כן, כאשר מזיק רוצה לפצות את הניזק ומשלם לו יותר ממה שהזיק קו, אין בכך משום ריבית (עי' ברית יהודה פרק ב' סעיף י"ז).

יש לציין, אם הצדדים יגיעו להסכם על תשלומים במשך תקופה, יש מקום לומר שהתשלומים שיתוספו בתקופה זו עקב האיחור בתשלום יהיה בהם משום ריבית (ראה 'קו ההלכה' גליון נ"ו).

קו ההלכה

תוספת של מי? - א'

נתבקשתי על ידי מישהו למכור את סחורתי בסך \$500. לבסוף מצאתי לקוח ששילם על סחורה זו \$600.

שאלה: האם אני רשאי להחזיק לעצמי את ההפרש מאחר והבעלים כלל לא ביקש למכור בסך זה?

תשובה: יש לחלק בין מקום שיש מחיר קצוב לסחורה זו, כגון פירות הנמכרים לפי משקלם - אז התוספת דין 'מתנה' יש לה ויחלקו זאת בין שניהם, המוכר והשליח. ואילו במקום שאין מחיר קצוב, ולעיתים מוסיף המוכר ולעיתים מחסר במחיר - אזי דין 'מכר' יש למעות אלו ולא 'מתנה', והכל שייך למוכר וכדלהלן:

לדוגמא, כאשר שלח איתו אתרוגים למכור - שידוע שאין להם שער קבוע אלא נמכרים ככל אשר יוכל להשיג עליהם המוכר - הכל למשלח. הלכה פסוקה היא (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן קפ"ה סעיף א') ראובן שנתן לשמעון חפץ למכור, ואמר לו אל תמכור אותו בפחות ממאה - אם מכרו במאתיים הכל למשלח. אף שאמר לו שלא יפחות ממאה, לא היתה כוונתו למחול על המותר אלא שסבר שלא יקבל עליו יותר. ואף אם עשה זאת מחמת דוחקו אף שידע שיכול לקבל עליו יותר, עדיין לא היתה כאן מחילה על המותר (טור) שם וסמ"ע סק"ב. ועיין שלחן ערוך - יורה דעה, סימן קס"ח סעיף י"ד, חוות דעת סק"ה, תורי זהב סק"ל ושבי"ל דוד).

בדומה לכך, הוא הדין כאשר שלח לקנות עבורו מקח והוסיפו לשליח יותר ממה שביקש המשלח - שאם הוא דבר שאין מחירו קצוב אזי אמרינן שדעת המשלח שיקנה במעותיו כמה שיתנו לו ואף אם יותר ממה שביקש (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן קפ"ג סעיף ו' וסמ"ע שם סק"כ). רק אם הוא דבר שיש לו קצבה והוסיפו לשליח יותר במקח, אזי אמרינן שיתחלקו ביניהם השליח והמשלח (סימן קפ"ג שם).

בטעם הדבר, מדוע כאשר הוא דבר שיש לו קיצבה יחלקו ביניהם השליח והמשלח - נחלקו הראשונים. יש שכתבו שהוא מחמת הספק. האם נתכוין המוכר ליתן את התוספת למשלח שהוא בעל המעות, או לשליח שהוא אוהבו או שמכיר לו טובה על כך שבא לקנות אצלו או שרוצה שישוור לקנות אצלו (רש"י כתובות דף צ"ח ע"ב ועיין שו"ת רעק"א חלק ג' סימן ל"ג).

לשיטה הנ"ל, כאשר ברור לנו שהמוכר נתכוין להוסיף לשליח, הרי שכל התוספת של השליח היא. אך שיטה אחרת בראשונים נחלקת וסבורה שאף בכהאי גוונא יחלקו. כיון שהריחו בא לשליח על ידי מעותיו של המשלח - על כן יש לו ליתן למשלח חלק בריוח (רי"ף, סמ"ע סק"ח ושו"ת סק"ב וטו"ז). ובשלחן ערוך הרב - מכירה סעיף י"א כתב שירא שמים יחוש לשיטה זו ליתן חציה למשלח).

[שיטה נוספת סוברת שבמקום שיש קיצבה, אזי אמרינן שמזל שניהם גרם לריוח ויחלקו בו. אך כאשר אין למקח קיצבה, אז מזלו של בעל המקח הוא שגרם להוזלה - (הגהות אשר"י והובא בקצות סימן קפ"ג סק"ח ובגרי"א סק"ה)].

לנידון דידן, אם מדובר בסחורה שמחירה קצוב והוסיף הלקוח, אזי יחלקו בריוח (בית יוסף, ב"ח וסמ"ע סימן קפ"ה סק"ב, ש"ך סימן ע"ג סק"ח, שלחן ערוך הרב דיני מכירה סעיף י"א. אמנם, ראה כנסת הגדולה סימן קפ"ה הגהות הטור אות ח').

המשך ההערות מפסקי דינים

ב"ב כ"ב והעיסור אות מ' מודעא, מרב שרירא גאון ותוס' ב"ב כ"ב ד"ה לימא, שרבי יוסי מודה במשניות של פרק לא יחפור. [6] רמב"ן ב"ב שם, בביאור הנ"ל והר"ח, ועיין קונטרס דינא דגרמי בסופו שדימה זאת למניח גחלת על בגד חבירו, וצ"ב דבזה הניח המזיק על של חבירו ואילו בגפת הוא מדין הרחקה סו"ס אינו מניח על של חבירו, ונראה מוכח מזה ביאור החזו"א ב"ב סי' י"א ס"ק א' שבשיעור הרחקה משועבד רשותו לחבירו, ולכן נחשב כמניח המזיק על של חבירו. [7] רשב"א שם בשם מורו בביאור הר"ח, ועד"ז בשיטה מקובצת מהר"ם מייגש כתב שרי"ף הוא שמזיק לאלתר, וכן נוטה לשון התוס' כ"ב ב' ד"ה לימא. [8] ולפי ביאורו מסתבר שאף בזה אם התחנות יכול לתקן בקל לא נחשב שהעליון מזיק אותו בגירי. [9] שו"ת הרא"ש כלל ק"ח סי' י', ובס"ל קנה"ה סעיף כ' (והובא בקצרה בטור סי' קנ"ה סעיף כ'), ועיי"ש שכתב שבמים שקולחים מהגומא אף לרש"י חייב להרחיק שזה היזק גדול יותר מכל הניזקין במתניתין, ועוד שבאילן שההיזק עתיד לבוא לימים רבים על הניזק להרחיק ואילו בגומא כשמים רבים מתאספים מיד בוקעים ועוברים, והוה גירי דיליה, עכ"ד, ומבואר שהכלל שכתב אינו תלוי בגדר גירי דעלמא שהרי גומא אינו דומה לגירי של חפירת בור שההיזק מכח מעשיו, והתחבטו האחרונים כוונתו, עיין בזה אולם המשפט, אבל כפי שביאר החזו"א ב"ב סי' י"ד ס"ק י"ג (להלן הערה 12) דברי הרא"ש שבואר היטב. [10] שם, בביאור העובדא בב"מ ק"יז א', וכביאור החזו"א איש הנ"ל, וראה סי' קנ"ה סעיף ד' שרק חילק בין אין מעזיבה שהעליון שופך מיד וחייב לסלק היזקו לאם יש מעזיבה שאינו יורד מיד שאינו חייב לסלק, והוסיף רמ"א שם ממרדכי ב"מ סי' ת"י בשם ראב"ה שהכל לפי הענין ומחלק בין מים מרובין או מועטין, אבל לא כתב שחולק על המחבר, וכתב הנתיות ס"ק ג' שעל פי ביאור הרא"ש מתורץ שהמחבר אינו סותר עצמו שהעתיק בסעיף כ' את הדין של מים בוקעים מהגומא (שמקורו מהרא"ש שאוסר ואינו מחלק אם מזיק מיד או לאחר זמן), ואילו בסעיף ד' מתייר בפסקי הדהר נפלי. [11] ערוך השולחן שם סעיף ו', ועיין גרי"א ס"ק י' על הרמ"א סעיף ד' שזה דלא כפירוש הר"ף בב"מ שם שכתב בסתמא ולא חילק, עיי"ש, אכן מהרא"ש הנ"ל מבואר שכתב כן לכונ"ע. [12] ב"ב סי' י"ד ס"ק י"ג. [13] ראה רמ"א שם סעיף ד', והקשה הסמ"ע ס"ק ט"ו מרמ"א סי' קס"ד סעיף א' שצרכי הגג על בעל הגג, ותיירץ הב"ח כנ"ל, וע"ע בבאר היטב ס"ק י"ד בשם הש"ך (ואינו לפנינו), ערוך השולחן סי' קנ"ה סו"ס ו', ונתבאר סי' קס"ד ס"ק ב'. [14] סי' קנ"ה סעיף כ"א מתשובה לר"ב מתתיה גאון בטור סעיף כ"ד וסמ"ע ס"ק מ"ה. [15] רמ"א שם ע"פ המרדכי ב"ב תק"כ בתשובה של מהר"ם ר"ב, ובדרכי משה ס"ק ז' משמע שחולק גם על הרא"ש (סעיף כ'), וכ"כ הגר"א ס"ק נ"ח, ועי' לעיל הערה 9. [16] חזון איש הנ"ל שמשווה המציאות של ר"מ גאון עם מהר"ם ר"ב.

לקבל את הגליון באימייל שלחו ל mn@businesshalacha.com

לדיני תורה, שאלות בדיני ממונות, שטרות, ריבית, צוואות, דיני מקח וממכר בשבת וז"ט, או לכל ענין הקשור לגליון אפשר להתקשר: